
Úvod do kognitivní gramatiky (KG)

David S. Danaher¹

Úvod: Výlet krajinou gramatiky

Teoretická koncepce vymezuje, jak vidíme zkoumaný předmět a jaký způsob jeho zkoumání očekáváme; gramatické teorie nejsou výjimkou. Daný teoretický rámec nám dovolí, a někdy nás přinutí, vidět určité aspekty dané disciplíny určitým způsobem a zároveň nám zabránit nahlédnout aspekty jiné, které bychom mohli přirozeně vidět pomocí teorie alternativní. Z tohoto hlediska jsou teoretici jako turistickí průvodci, kteří v průběhu trasy upozorňují na různé pozoruhodnosti a komentují je. Itinerář jednoho teoretika a jeho komentáře mohou být jen vzdáleně podobné itineráři a komentářům teoretika jiného.

Na co upozorní při výletě krajinou gramatiky turistu-lingvistu kognitivní průvodce či průvodkyně a jak nám poradí, abychom se na tyto pozoruhodnosti dívali? Které aspekty gramatiky při kognitivním přístupu přirozeně poutají zájem? Jak tento přístup vymezuje naše chápání gramatiky a to, jak ji v naší analýze komentujeme?

Stručná historie, kompatibilní přístupy, aplikace na slovanské jazyky

Ronald Langacker, zakladatel kognitivní gramatiky (Cognitive Grammar; dále KG) a stále jeden z jejích hlavních představitelů, v polovině 70. let 20. století původně nazval svůj přístup „Space Grammar“.² Vytvořil KG jako reakci na Chomského generativní gramatiku (Generative grammar; dále GG), jež preferuje formálnělogický přístup ke gramatice, který neuvažuje – a nemůže uvažovat – ani úzus, ani obrazné užití jazyka:

---

¹ David S. Danaher, Associate Professor, Slavic Languages & Literature, University of Wisconsin-Madison, dsdanaher@wisc.edu

² I když uvažování o prostoru hraje v KG ústřední roli, bylo Langackerovi doporučeno, aby název změnil na jiný, který zní seriózněji. (*Space* může znamenat prostor i vesmír; v druhém případě vzniká asociace se slavným filmem Star Wars, který vznikl ve druhé polovině 70. let – pozn. překl.)

„Požadavek generativního přístupu (generativity) zahrnuje to, že z gramatiky jsou vyloučeny jak úzus, tak obrazné užití jazyka, které jsou pro pochopení jazykové struktury základní. Místo toho, aby zajistil explicitnost, vede generativní přístup k nešťastnému efektu ochuzení přirozené domény lingvistického zkoumání a vede k maximální neexplicitnosti (tj. mlčení) ve vztahu k základním skutečnostem. Zdrojem těchto problémů je nesprávný názor, že jazyk je autonomní formální systém.“³ (Langacker 1987 (I), s. 64)

V KG není jazyková sémantika ani autonomní, ani formální a:

„... úplná analýza významu se rovná úplnému vysvětlení vývojové kognice. Tento důsledek je velmi nepohodlný pro teoretyky jazyka, kteří mají zařízený autonomní formální systém, ale to není legitimní argument proti jeho platnosti.“ (Langacker 1990, s. 4)

Takto to formulovala Laura Janda: „Jazyková kognice [linguistic cognition] je prostě kognice: je to komplikovaný jev celkové lidské kognice“ (2004, s. 12). Gramatika reprezentuje abstraktní symbolickou strukturu a tvoří v tomto smyslu kontinuum se slovníkem: „Když užíváme určitou konstrukci nebo gramatický morfém, vybíráme ... určitý obraz/představu (image), aby strukturoval vnímanou situaci pro komunikační účely“ (Langacker 1990, s. 12).

To, že KG chápe gramatiku ne-formálně, na základě představ (image), nevede k důrazu na odkrývání „hloubkových“ (deep) gramatických struktur nebo souborů gramatických univerzálů:

„Kognitivní gramatika tvrdí, že gramatická struktura je téměř vždy zcela zřejmá. Povrchová gramatická forma neskryvá ‘pravdivější’, hlubší úroveň gramatické organizace; spíše je sama o sobě souborem konvenčních prostředků, které jazyk

³ Více o KG versus GG viz příslušný titul v bibliografii. BRUNER (1990), ATTILA (1977) a STEINER (1975) kritizují GG způsobem, který je s kognitivním myšlením kompatibilní, ale není shodný. UNGERER – SCHMID (1996) shrnují rozdíly mezi KG a GG jako „zkušenostní“ versus „logický“ pohled na jazykovou sémantiku.

užívá pro strukturaci a symbolizaci sémantického obsahu. Gramatická rozmanitost je opravdová, ne jen zdánlivá, a přestože je možné stále hledat a formulovat gramatické univerzálie, musí být omezené a dostatečně pružné, aby pokryly variabilitu, s níž se ve skutečnosti setkáváme.“ (Langacker 1987 (I), s. 46–57)

Protože jazyk symbolizuje, je pro všechny jazykové jevy centrálním význam:

„Význam je to, o čem je celý jazyk; badatel, který to ignoruje, aby se soustředil pouze na záležitosti formy, závažně ochuzuje přirozený a nutný materiál předmětu oboru a zcela deformauje charakter popisovaných jevů.“ (Langacker 1987 (I), s. 12)

Ve shodě s ústředním postavením významu tvrdí KG, že žádný jazykový jev není sémanticky prázdný. Význam však není ani objektivně dán, ani nemůže být uchopen prostřednictvím přísně formální deskripce.

Více o základních principech KG bude řečeno dále. Nyní stačí zmínit, že gramatika jako fenomén je v GG a KG chápána zásadně odlišným způsobem: jako teoretičtí průvodci nabízejí Chomsky a Langacker obrazy krajin gramatiky, které jsou navzájem neslučitelné.

KG sice není kompatibilní s GG, ale ukázalo se, že je kompatibilní s jinými teoriemi jazykové sémantiky a diskursu. Patří sem: kognitivní přístup k metafoře, jak je nastíněn v Lakoffově a Johnsonově knize *Metaphors We Live By* z roku 1980 (český překlad *Metafore, kterými žijeme* vyšel roku 2002, pozn. překl.), která podnítila další studie; konstrukční gramatika (Construction Grammar) A. Goldbergové; teorie gramatikalizace J. Bybeeové a dalších; Chafeho přístup k diskursu; Fauconnierova teorie mentálních prostorů (mental spaces; viz též Sweetser – Fauconnier 1996); Fillmorova sémantika rámců (Frame Semantics); Givónova funkční gramatika (Functional Grammar) a Shapirova sémiotická teorie jazyka a gramatiky (viz též Attila 1977). Ne všechny souvislosti mezi KG a těmito teoriemi byly zcela prozkoumány; specifické odkazy viz v bibliografii dále.

Protože KG chápe gramatiku jako symbolickou nebo založenou na představách (image), může také potenciálně nabídnout mnoho literární teorii

a kritice, což sotva může platit o KG. Úvodní zkoumání literárněkritického potenciálu KG obsahuje Stockwell (2002) a Semino a Culpeper (2002).⁴

Aplikace KG na slovanské jazyky, včetně češtiny, jsou početné. Mezi významnější badatele zabývající se slovanskými jazyky v rámci KG patří: Laura Janda (sémantika prefixů a pádu, vid, životnost), Tore Nessel (morphologie), Alan Cienki (sémantika předložek a pádu), Ewa Dąbrowska (sémantika pádu a prefixů a také osvojování jazyka), Stephen Dickey (vid) a David Danaher (habituálnost⁵ v češtině). Odkazy k jednotlivým studiím jsou uvedeny v bibliografii.

Některé základní koncepty KG

Taylor napsal: „Jazyk dává uživatelům k dispozici sadu prostředků k reprezentaci myšlenky a ‘dělání’ kognitivní gramatiky se skládá do značné míry z identifikace a analýzy těchto prostředků“ (Taylor 2002, s. 16). Jazykové prostředky pro reprezentaci myšlenky jsou ukotveny v základních principech lidské kognice. Některé z těchto základních principů jsou diskutovány a stručně ilustrovány dále, na příslušných místech jsou uvedeny i odkazy na specifické výzkumy slovanských jazyků, při nichž se daný princip využívá.

Konstruování (*Construal*)

Základním konceptem je v KG konstruování (*construal*). Taylor ho definuje jako „proces, kterým je daný stav uživatelem jazyka strukturován pro účely jazykového vyjádření“ (2002, s. 589). Jedna a táz reálná entita (osoba, věc, událost) může být „konstruována“ různými způsoby v závislosti na tom, jak ji mluvčí konstruuje či nahlíží. Konstruování je základním rysem lidské kognice:

„Mluvčí, který přesně pozoruje prostorové rozmístění určitých hvězd, je může popsat mnoha různými způsoby: jako souhvězdí, jako skupinu hvězd, jako světelné tečky na nebi atd. Takové výrazy jsou sémanticky různé, odrázejí alterna-

⁴ Kritiku literárněkritického „kognitivismu“ viz GROSS (1977), ADLER-GROSS (2002), DANAHER (2006 – v tisku). Přehled tohoto tématu podává TRÁVNÍČEK (2005).

⁵ Slovesa typu říkat, dělat, pozn. překl.

tivní konstruování scény mluvčím, každý z nich je kompatibilní s objektivně danými vlastnostmi. Říká se, že výraz dává své doméně určitou podobu (image).“ (Langacker 1990, s. 61)

Při sémantické analýze slovní zásoby i gramatiky je nezbytné brát konstruování v úvahu, protože význam výrazu není odvozen „žádným jedinečným ani mechanickým způsobem z povahy objektivní situace, kterou popisuje“ (Langacker 1987 (I), s. 107). Můžeme popsat situaci množstvím sémanticky odlišných výrazů, naše schopnost „různě strukturovat vnímané jevy je základem lexikální a gramatické variability“ (Langacker 1987 (I), s. 107).

Konstruování je princip, který lze jednoduše ilustrovat na slovní zásobě. V závislosti na způsobu konstruování může autor tohoto článku být jazykovědec, nebo kognitivist; slavista, nebo bohemista; Američan, nebo cizinec. Na velmi obecné úrovni konstruování je autor jen osobou. Na velmi specifické a neakademické úrovni je také nadšeným tenistou. Podstatou je to, že tímto (a nejen tímto) vším jsem a že lidé mne mohou „různě strukturovat“ právě v důsledku funkčního konstruování.

Konstruování je stejně tak důležité v gramatice, protože situace mohou být strukturovány prostředky různých gramatických podob (image), které odrážejí „kvalitativně různé mentální zkušenosti“ se stejným jevem (Langacker 1987 (I), s. 117). Velmi jednoduché příklady, které Langacker často uvádí, zahrnují konceptuální rozdíly mezi následujícími dvojicemi vět: *Lampa je nad stolem* versus *Stůl je pod lampou* (konstruování reprezentuje relativní význačnost, důležitost jednotlivých entit situace) a *Sřecha stoupá* (v orig. *slopes upward* – pozn. překl.) versus *Sřecha klesá* (v orig. *slopes downward* – pozn. překl.) (konstruování, které vyjadřuje úhel pohledu).

Specifické studie na materiuu slovanských jazyků, v nichž hraje klíčovou roli konstruování, zahrnují práce A. Cienkiho (1993) o tzv. empatickém dativu, L. Jandy (2002) o kontrastivním užívání pádů v češtině a ruštině, E. Dąbrowské (1994a) o tzv. zkušenostním dativu a D. Danahera (2003) o habituální iteraci v češtině.

Prototypizace (*prototyping*) a „význačnost“ (*salience*)

KG předpokládá, že kategorizujeme schematicky prostřednictvím prototypu a že prototyp je „nejreprezentativnější nebo nejvýraznější příklad nebo schéma“ (Taylor 2002, s. 591). Výzkum prototypů ve slovní zásobě zahájila E. Roschová řadou experimentů v 70. letech 20. století, při nichž zkoumala,

jak organizujeme různé kategorie: nábytek, ovoce, sporty, zbraně, oblečení atd. (pro popis těchto experimentů a množství odkazů na literaturu viz Ungerer – Schmid 1996; viz též Taylor 1989). Prototypy a konceptuální sítě, v nichž jsou prototypy centrálními členy, nejsou objektivními vlastnostmi světa, ale reprezentují kognitivní konstrukce, které odrázejí subjektivní uvažování o světě.

Gramatické konstrukce také vykazují prototypické efekty, a to v následujícím smyslu: „Často užívaný morfém nebo lexikální jednotka má množství vzájemně provázaných významů. Je možné si představit, že tvoří síť, v niž jsou některé významy prototypické a některé tvoří bud' extenze, nebo specializace prototypické hodnoty nebo ostatních významů“ (Langacker 1990, s. 35). Analyzovat gramatiku v rámci KG znamená mapovat síť konvenčně ustavených významů lexikální jednotky a popisovat každý z významů jednotlivě, zároveň se vztahy, které má k významům ostatním (Langacker 1990, s. 55–56).

Výzkum slovanských jazyků zdůrazňující prototypizaci zahrnuje práce L. Jandy (1986), která analyzuje sémantiku množiny ruských prefixů, a T. Nesseta (2000), který se zabývá vztahem mezi formou a významem v systému ruských sloves pohybu.

Radiální sémantické sítě (Radial Semantic Networks)

Prototypizace vede k takovému pohledu na kategorizaci, který není založen na nutných a postačujících podmínkách členství. Rozmanité významy asociované s polysémnními slovy a gramatickými formami jsou vzájemně koherentně spojeny v sítích významů, z nichž každá má centrální prototyp (nebo prototypy) a periferní významy s prototypem spojené. Spojení mezi množstvím významů je realizováno na základě metaforických a metonymických extenzí, což jsou základní procesy lidské kognice, které však GG dopomíjí. Přestože konceptuální sítě mohou být značně komplexní, představují tyto sítě struktury založené na „rodinné podobnosti“, v nichž jsou vztahy mezi významy v dané síti přirozené, protože vyrůstají z tělesně ukotvené lidské zkušenosti.

Langacker (1990, s. 2–3) uvádí příklad radiálních sítí v diskusi o významech polysémnného anglického slova „ring“ a říká, že různé významy⁶ tohoto slova nemohou být předpovězeny z jednoho významu základního:

⁶ Základní význam slova „ring“ je *prsten* nebo *kroužek* (*v nose*). Má rovněž (přinejmen-

„Pro lingvisty je běžné předpokládat (často implicitně), že významy lexikální jednotky musí být předpověditelné z jednoho základního významu a že je třeba uvažovat o různých lexikálních jednotkách, pokud není možné takový význam najít. Toto je neopodstatněný předpoklad, který vytváří více problémů, než jich dokáže vyřešit. Síťový model je mnohem realističejší a deskriptivně adekvátnější.“ (Langacker 1990, 56)

Gramatické významy fungují dosti podobným způsobem. Například L. Janda ve své analýze významů genitivu (viz Janda 2004) identifikuje následující čtyři schematické centrální významy: PRAMEN (*pocházet z Prahy*), CÍL (*jet do Ameriky*), CELEK (*vlajka svobodného Tibetu*) a REFERENČNÍ BOD (*vedle něčeho/někoho*). Tyto čtyři schematické významy jsou vzájemně spojeny do komplexní konceptuální sítě.

Langacker upozorňuje, že znalost významu dané struktury nemůže být totožný s jejím prototypem, ale spíše se jedná o znalost celé sítě významů:

„Znalost, kterou má mluvčí o konvenční hodnotě lexikální jednotky, nemůže být redukována na jedinou strukturu, jako je prototyp ... Zaprvé ne každá lexikální kategorie má jeden, jasně vymezený prototyp ... a i když je taková struktura stanovena, neexistuje způsob, jak přesně předpovídat, která množina extenzí a elaborací ... vlastně získala konvenční status. Konvenční význam lexikální jednotky se musí rovnat celé síti, ne jednomu uzlu.“ (Langacker 1990, s. 2–3)

Sémantická strukturace prostřednictvím radiálních sítí je klíčovým konceptem množství kognitivněgramatických analýz slovanského materiálu: viz např. práce L. Jandy o prefixaci (Janda 1986) a sémantice pádů (Janda 1993), L. Jandy a S. Clancyho (2002) o sémantice pádu, T. Nesseta (1997) o ruských slovesných třídách a E. Dąbrowské (1994c) o významu instrumentálu v polštině.

ším) následující významy: „skvrna, značka zanechaná na stole sklenicí naplněnou tekutinou“, aréna (*circus, box*), banda gangsterů (*,drug ring*). „Ring“ ve významu *prsten* je prototypickým objektem a prototypické schéma je kulatý objekt; sémantické extenze jsou ukotveny v zobecnění od „kulatý objekt“ ke „kulatá entita“ a hrají v nich roli konotativní asociace spojené s „kulatostí“.

Domény (domains)

Langacker říká:

„Všechny jazykové jednotky do určité míry závisí na kontextu. Kontext potřebný pro charakterizaci sémantické jednotky se označuje jako domény (domain). Domény jsou nutně kognitivní entity: mentální zkušenosti, reprezentační prostory, koncepty nebo konceptuální komplexy.“ (Langacker 1987 (I), s. 147)

Domény vytvářejí rámec významu většiny jazykových výrazů: nejsou přímo částí významu výrazu, ale reprezentují pozadí, na základě kterého význam chápeme. Jak je z citace zřejmě, KG tvrdí, že neexistuje jasná hranice mezi vlastní sémantikou a pragmatikou. Významy jsou i denotativní i konotativní a domény jsou ukotveny v encyklopedickém a zkušenostním pojetí znalosti.

Role domén ve slovní zásobě je dosti zřejmá: „prsty u ruky“ („fingers“) jsou součástí „ruký“ („hand“, tj. dlaň + prsty) a ta je funkční částí lidského těla („body“); „nůž“ („knife“) je bud „součást příboru“, nebo „zbraň“ a rozdíl mezi „jezerem“ („lake“) a „louží“ („puddle of water“) má mnoho do činění s rozsahem konceptualizované domény. Podobné příklady je možné opakovat donekonečna.

Domény hrají také roli nezbytného pozadí pro pochopení gramatiky. Všimněte si např. metaforické povahy extenzí domény v následujících užitích genitivu se schematickým významem CELEK: základy domu (fyzicky konkrétní vztah část–celek: dům je doménou obsahující své základy); základy anglické gramatiky (metaforizovaný vztah: gramatika je jako dům, který obsahuje své základy), na základě vlastní zkušenosti (ještě abstraktnejší vztah část–celek implikující, že naše osobní zkušenost je obecnou doménou, která také může mít základy). Pro KG, která bere metaforizaci jako základní kognitivní proces a chápe gramatiku jako symbolickou, nejsou tyto posuny domén při užívání genitivu problematické a různé významy jsou viděny jako koherentně vzájemně spojené.

Většina sémantických analýz v KG alespoň implicitně odkazuje ke konceptuálním doménám.

Profil/báze (profile/base), trajektor/vztažný bod (trajektor/landmark)⁷

Profil určitého výrazu je jednoduše to, co výraz označuje. Podle Taylora „se profilování odehrává na pozadí domény nebo doménové matrice, jejíž některé aspekty mohou být konceptualizaci vlastní a která tudíž tvoří bází“ (Taylor 2002, s. 591).

Všechny jazykové výrazy něco profilují. Distinkce profil/báze však není objektivně dána, ale je záležitostí zkušenosti a znalosti konvenčního úzu. Profilování navíc není absolutní: „profilování není nicméně víc než relativní prominentnost podstruktury v rámci konceptualizace a je inherentně otázkou míry“ (Langacker 1990, s. 208).

Ve slovní zásobě slova profilují sémantický obsah na pozadí základní domény (base domain) a význam slova se odvozuje od specifických vztahů mezi jeho profilem a bází. Například slovo „uncle“ (strýc) profiluje muže se specifickým vztahem k jiným lidem v doméně rodiny. Na úrovni věty je profilování záležitostí relativní prominentnosti: rozdíl ve významu vět Honza vypadá jako Aleš a Aleš vypadá jako Honza je ten, že první věta profiluje Honzu (a při tom užívá Aleše jako referenční bod) a druhá Aleše (a Honzu užívá jako referenční bod).

O profilování v gramatice Langacker píše:

„Efektem gramatických konstrukcí je to, že poskytují specifický profil své složené sémantické hodnotě ... Posudte jednoduchou situaci, v níž lampa visí nad stolem. Začneme-li od jednoduchých výrazů jako *the lamp* (*lampa*), *the table* (*stůl*), *over* (*nad*) a *below* (*pod*), můžeme je kombinovat různými způsoby a vytvářet složené výrazy, které profilují různé fasety dané scény. *The lamp above the table* (*lampa nad stolem*) přirozeně označuje lampa. Vybereme-li si jako řídicí člen stůl a přizpůsobíme-li vhodně přivlastek s předložkou, získáme místo toho *the table below the lamp* (*stůl pod lampou*), což profiluje stůl. Další možností je přidat příslušnou formu předložkové fráze, kterou výraz změníme v procesuální predikaci označující extenzi lokativního

⁷ Termíny „trajektor“ a „vztažný bod“ (landmark) užívá Langacker u relačních predikátů (např. *sloves*) místo „profilu“ a „báze“.

vztahu prostřednictvím určitého úseku vnímaného času, např. *is above the table* (*je nad stolem*). Když pak dodáme subjekt, výsledná věta *The lamp is above the table* (*Lampa je nad stolem*) také profiluje časově rozšířený lokativní vztah.“ (Langacker 1990, s. 12–13)

Profilování je jedním ze způsobů symbolizace; gramatická konstrukce profiluje pomocí symbolizace určitou strukturaci konceptuálního obsahu.

Distinkce profil/báze byla využita při výkladu sémantických rozdílů mezi slovesem (např. dokonavým slovesem *vybouchnout*) a jeho odpovídající nominalizovanou formou (*výbuch*). Langacker uvádí, že verbální forma má relační profil, zatímco substantivum reprezentuje kolektivní konstruování události, pro niž je verbální proces bází. Ve slovesných nominalizacích „je v profilu oblast vyššího rádu, která obsahuje dílčí stavy slovesné báze“ (Langacker 1990, s. 98); při nominalizaci tedy slovesa získávají konceptuální nebo sémantické vlastnosti substantiv.⁸

Podrobnosti týkající se profilování v gramatických konstrukcích jsou komplexní, mnoho dílčích studií je obsaženo v pracích Langacker 1987 (I) a 1990. K slovanskému materiálu viz např. práci L. Jandy (1995), která explicitně využívá distinkci profil/báze a trajektor/vztažný bod při analýze významů vět uvozených spojkami *až* a *než* v češtině.

Závěr: Na křížovatce

Kognitivní teorie metafory nás učí, že jakoukoliv účelnou činnost venčně konceptualizujeme jako cestu. Výzkum prováděný v jakémkoliv teoretickém rámci je účelnou aktivitou, ale každá teorie nabízí svou vlastní cestu, svůj vlastní způsob orientace v krajině nebo terénu představovaném předmětem zkoumání. Každá teorie nabízí vlastní itinerář, vlastní pozoruhodnosti a vlastní cestu k místu, kam se máme dostat.

Při analýze určitého jazykového jevu stojíme na křížovatce a musíme si vybrat, kterou teoretickou cestou půjdeme. Jeden a týž jev může být konstruován různě podle toho, kterou cestu zvolíme. Kognitivní cesta a generativní cesta vedou (záasadně) jinými směry a k (záasadně) různým cílům.

...

⁸ KG tvrdí, že je nejen možné, ale dokonce nutné definovat slovní druhy konceptuálně a ne pouze gramaticky. Podrobnosti viz LANGACKER (1987 (I), kapitoly 5–8) a LANGACKER (1990, kapitola 3).

A co když vyrazíme na některou z těchto cest a zjistíme, že jsme zabloudili? Vždycky můžeme zvážit, zda se nevrátit na rozcestí a nevydat se druhou cestou.

Bibliografie

Citované práce

Teoretické a praktické úvody

LAURA JANDA. 2004. „Kognitivní lingvistika“, Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I, 9–60. [originální verzi v angličtině viz na: <<http://www2.ku.edu/~slavic/scla.shtml>>]

RONALD LANGACKER. 1999. *Grammar and Conceptualization*. Berlin: Mouton.

— 1990. *Concept, Image, Symbol*. Berlin: Mouton.

— 1987. *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Descriptions (I) and Practical Applications (II)*. Stanford: Stanford University Press.

DOMINIK LUKEŠ. 2006. „Doslov“ k překladu Lakoff, G.: *Ženy, oheň a nebezpečné věci*. Praha: Triáda.

FRIEDRICH UNGERER – HANS-JORG SCHMID. 1996. *An Introduction to Cognitive Grammar*.

JOHN TAYLOR. 2002. *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

— 1989. *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistics Theory*. Oxford: Clarendon.

Více o výzkumu v KG a o publikacích viz na webové stránce International Association of Cognitive Linguistics: <<http://www.cogling.org/>>.

KG, GG a strukturalismus

JEROME BRUNER. 1990. *Acts of Meaning*. Cambridge: Harvard University Press.

LAURA JANDA. 1993. „Cognitive Linguistics as a Continuation of the Jakobsonian Tradition: The Semantics of Russian and Czech Reflexives“, in *American Contributions to the Eleventh International Conference of Slavists in Bratislava*, 310–319.

RONALD LANGACKER. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Descriptions*. Stanford: Stanford University Press.

GEORGE STEINER. 1975. *After Babel*. London: Oxford University Press.

Vybrané citace z Langackera k uvedenému tématu viz na:
<http://novemberfund.org/KG_proti_GG.pdf>.

Vybrané kompatibilní teorie

- RAIMO ANTTILA. 1977. *Analogy*. The Hague: Mouton.
- JOAN BYBEE a kol. 1994. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in Languages of the World*. Chicago: Chicago University Press.
- GILLES FAUCONNIER. 1985. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge: MIT Press.
- CHARLES FILLMORE. 1985. „Frames and Semantics of Understanding“, *Quaderni di Semantica* VI, 222–254.
- TALMY GIVÓN. 1995. *Functionalism and Grammar*. Amsterdam: Benjamins.
- ADELE GOLDBERG. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*.
- WALLACE CHAFE. 1994. *Discourse, Consciousness, and Time: The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing*. Chicago: Chicago University Press.
- GEORGE LAKOFF – MARK JOHNSON. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- MICHAEL SHAPIRO. 1991. *The Sense of Change: Language as History*. Bloomington: Indiana University Press.
- 1983. *The Sense of Grammar: Language as Semiotic*. Bloomington: Indiana University Press.
- EVE SWEETSER – GILLES FAUCONNIER (eds). 1996. *Spaces, Worlds, and Grammar*. Chicago: Chicago University Press.

KG a literární teorie

- HANS ADLER – SABINE GROSS. 2002. „Adjusting the Frame: Comments on Cognitivism and Literature“, *Poetics Today* 23: 2, 195–220.
- DAVID DANAHER. 2006 (v tisku). „Cognitive Poetics and Literariness: Metaphorical Analogy in Anna Karenina“, in *Perspectives on Slavistics: Literature*, eds. K. van Heuckelom and D. Danaher, Amsterdam: Pegasus.
- SABINE GROSS. 1997. „Cognitive Readings; or, The Disappearance of Literature in Mind“, *Poetics Today* 18: 2, 271–297.

E. SEMINO – J. CULPEPER (eds). 2002. *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis*. Amsterdam: Benjamins.

PETER STOCKWELL. 2002. *Cognitive Poetics: An Introduction*. London: Routledge.

JIŘÍ TRÁVNÍČEK. 2005. „Doslov“ k *Literární mysli*, překladu Turner, M.: *The Literary Mind*. Brno.

Vybrané specifické aplikace na slovanské jazyky

Obsáhlou bibliografií viz na webové stránce Slavic Cognitive Linguistics Association na: <<http://www2.ku.edu/~slavic/scla.shtml>>.

Publikace Laury Jandy viz na:

<<http://www.unc.edu/depts/slavdept/lajanda/mypubs.html>>.

Publikace Tora Nesseta viz na: <<http://uit.no/humfak/tilsette/78>>.

Publikace Davida Danahera viz na: <<http://novemberfund.org/danahercv.html>>.

Úvodní kurs KG s českými handouty, které lze stáhnout, viz na:

<<http://www.novemberfund.org/cogling.htm>>.

On-line časopis věnovaný kognitivní lingvistice v aplikaci na slovanské jazyky viz na: <<http://www.seelrc.org/glossos/>>.

ALAN CIENKI. 1989. *Spatial Cognition and the Semantics of Prepositions in English, Polish, and Russian* (*Slavistische Beiträge* 237). Munich: Otto Sagner.

— 1992. „A Cognitive Semantic Approach to Russian and Polish Causal Constructions“, in *For Henry Kučera: Essays in Slavic Philology and Computational Linguistics*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 73–93.

— 1993. „Experiencers, Possessors, and Overlap Between Russian Dative and u + Genitive“, *Proceedings of the Nineteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 76–89.

— 1995. „19th and 20th Century Theories of Case: A Comparison of Localist and Cognitive Approaches“ *Historiographia Linguistica* 22, 123–162.

— 1995. „The Semantics of Possessive and Spatial Constructions in Russian and Bulgarian: A Comparative Analysis in Cognitive Grammar“, *Slavic and East European Journal* 39, 73–114.

EWA DĄBROWSKA. 1994a. „Nominative and Dative Experiencers: Two Folk Theories of the Mind“, *Linguistics* 32, 1029–1054.

— 1994b. „Some English Equivalents of Polish Dative Constructions“, *Papers and Studies in Contrastive Linguistics* 29, 105–121.

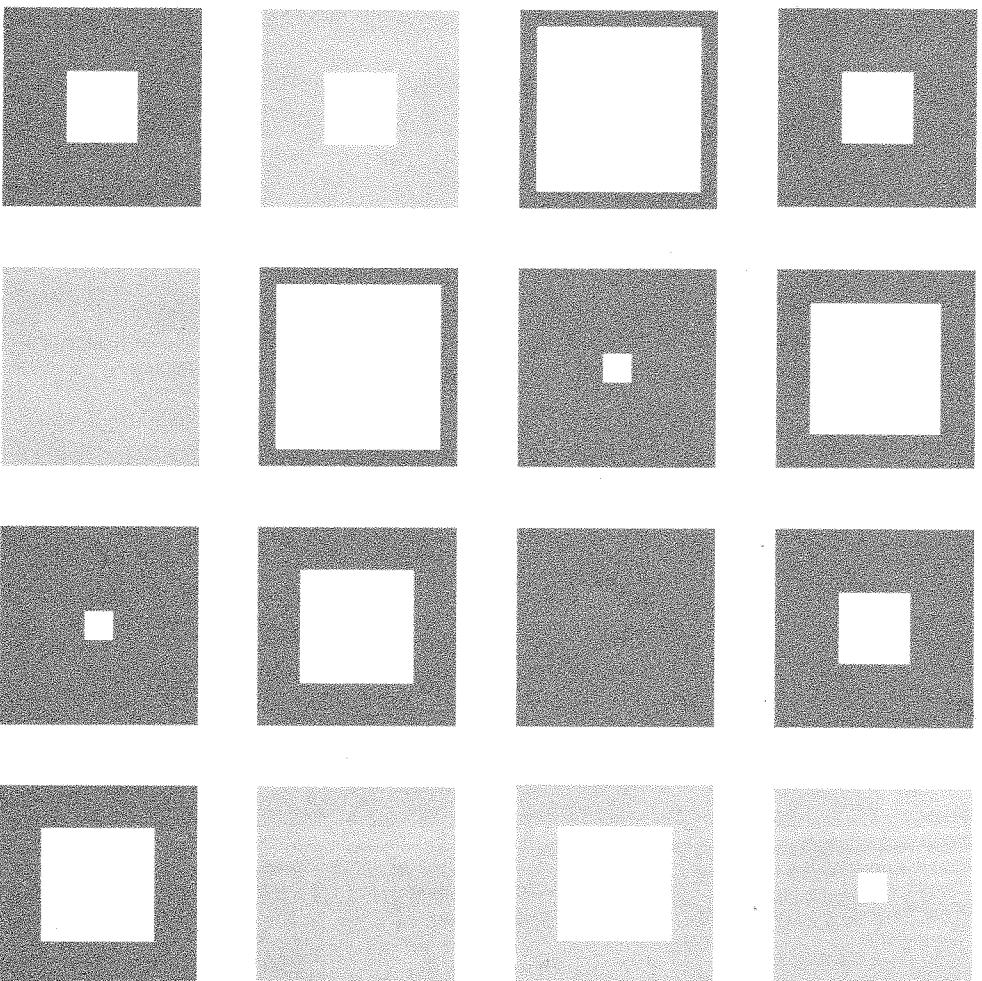
- 1994c. „Radial Categories in Grammar: The Polish Instrumental Case“, *Linguistica Silesiana* 15.
- 1996. „The Spatial Structuring of Events: A Study of Polish Perfectivizing prefixes“, in *The Construal of Space in Language and Thought*, 467–490.
- 1997. *Cognitive Semantics and the Polish Dative*. Berlin: Mouton.
- 2001. „Learning a Morphological System without a Default: The Polish Genitive“, *Journal of Child Language* 28, 545–574.
- 2004a. „Rules or Schemas? Evidence from Polish“, *Language and Cognitive Processes* 19, 225–271.
- 2004b. *Language, Mind and Brain: Some Psychological and Neurological Constraints on Theories of Grammar*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- 2005. „Productivity and Beyond: Mastering the Polish Genitive Inflection“, *Journal of Child Language* 32, 191–205.
- DAVID DANAHER. 2003. *The Semantics and Discourse Function of Habitual-Iterative Verbs in Contemporary Czech*. Lincom: Munich.
- STEPHEN DICKEY. 2000. *Parameters of Slavic Aspect: A Cognitive Approach*. Stanford: CSLI Publications.
- LAURA JANDA. 1986. *A Semantic Analysis of the Russian Verbal Prefixes za-, pere-, do-, and ot.* Munich: Otto Sagner.
- 1993. *A Geography of Case Semantics: The Czech Dative and the Russian Instrumental*. Berlin: Mouton.
- 1995. „The Ordering of Events Introduced by Czech *až* and *než*“, in *Proceedings of LP '94*, 340–356.
- 1996. „Figure, Ground, and Animacy in Slavic Declension“, *Slavic and East European Journal* 40: 2, 325–355.
- 1999. „Whence Virility? The Rise of a New Gender Distinction in the History of Slavic“, in *Slavic Gender Linguistics*, 201–28.
- 2000. „From Number to Gender, Dual to Virile: Bridging Cognitive Categories“, in *Lexical and Grammatical Classification: Same or Different?*, 73–86.
- 2002. „Cases in Collision, Cases in Collusion: the Semantic Space of Case in Czech and Russian“, in *A Festschrift for Charles E. Townsend*, 43–61.
- 2002–03. „A Metaphor for Slavic Aspect“, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 44–45, 1–13.
- LAURA JANDA – STEVEN CLANCY. 2002. *The Case Book for Russian*. Columbus: Slavica.
- (2006) *The Case Book for Czech*. Bloomington: Slavicz Publishers [ukázková kapitola na webové stránce Laury Jandy]

- TORE NESSET. 1994. *Russian Stress: Stress as an Inflectional Formative in Russian Noun Paradigms and Bybee's Cognitive Morphology*. Oslo: Novus Press.
- 1997. „Russian *nu*-drop Verbs, Radial Categories and Cognitive Grammar“, *Nordlyd* 25, 91–97.
- 1998. *Russian Conjugation Revisited: A Cognitive Approach to Aspects of Russian Verb Inflection*. Oslo: Novus Press.
- 2000. „Iconicity and Prototypes: A New Perspective on Russian Verbs of Motion“, *Scando-Slavica* 46, 105–119.
- 2001. „How Pervasive are Sexist Ideologies in Grammar?“, in *Language & Ideology: Cognitive Theoretical Approaches*, 197–227.

Překlad z angličtiny Martin Saic a Lucie Saicová Římalová

ČÍTANKA TEXTŮ Z KOGNITIVNÍ LINGVISTIKY

II

Rukopis vznikl s podporou VZ MSM 0021620825 Problémy porozumění jazyku a světu.

Editorka: Lucie Saicová Římalová

Překlad z polštiny Veronika Forková (texty v části I), překlad z angličtiny Martin Saic a Lucie Saicová Římalová (text v části II)

Vědecká redakce: Iva Nebeská

Redakční spolupráce na textu A. Pajdzińské: Irena Vaňková

ISBN 978-80-7308-212-3

© Charles University in Prague, Faculty of Arts

Vydala Univerzita Karlova v Praze – Filozofická fakulta,
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, CZ,
v roce 2007 nákladem 300 výtisků

Tisk Reprostředisko MFF UK, Sokolovská 83, 180 00 Praha 8
Objednávky přijímá edice@ff.cuni.cz

Obsah

Úvodem	5
------------------	---

I

Inspirace z Lublinu <i>Irena Vaňková</i>	9
---	---

Konotace – prototypy – otevřené definice <i>Ryszard Tokarski</i>	13
---	----

Kategorie strukturující jazykový obraz světa: antropocentrismus a opozice „vlastní“ – „cizí“ <i>Anna Pajdzińska</i>	27
---	----

Jazyková kategorizace květin a pojetí tohoto fragmentu skutečnosti ve vědě <i>Dorota Piekarczyk</i>	45
---	----

Co je potřeba vzít v úvahu při analýze poetické metafory (na příkladu metafor s adjektivem <i>cierpki – trpký</i>)? <i>Aneta Wysocka</i>	59
---	----

Jazykový obraz světa a mediální obraz světa <i>Danuta Kępa-Figura, Paweł Nowak</i>	71
---	----

II

Úvod do kognitivní gramatiky (KG) <i>David S. Danaher</i>	89
--	----